

Újabb adalékok a magyar nyelv régebbi román elemeinek történetéhez

„A magyar nyelv régebbi román elemei és a közvetlen nyelvi érintkezésen alapuló szókölcsonzás néhány kérdése” című dolgozatomban (NyK. 73: 65—110) több ízben is jeleztem, hogy a szótörténeti kutatásokban reménytelen vállalkozás lenne a véglegesség és a teljesség igényével fellépni, hiszen fel nem dolgozott szövegekből bármikor előkerülhetnek újabb adalékok; utaltam arra is, hogy a Kolozsvárott működő magyar nyelvészek az enyémnél bizonyára bőségesebb forrásanyagot dolgoztak fel. Régebbi és említett cikkem utáni gyűjtésem újabb rendezése során azonban kiderült, hogy a jelenleg rendelkezésemre álló anyag alapján a dolgozatomban tárgyalt román jövevényszavakra vonatkozó képet több esetben is módosítanom kell. Ez alkalommal néhány ilyen elemnek a tőlem jelzettnél korábbi jelentkezésére vagy elterjedésére vonatkozó adataimat szeretném bemutatni, másrészt a tárgyalt időszakban (14—18. sz.) jelentkező további román elemekre kívánnám felhívni a figyelmet.

I.1. Elsőnek azokat az adalékokat sorolom fel, amelyek az alábbi román jövevényszavaknak a tőlem megadottnál korábbi adatolását teszik lehetővé. Ezeket ábécérendben közlöm; az első évszám az eddig nyilvántartott első előfordulás, ezt követi az újabb, azaz régibb adat.

badián 'csillagánizs' 1745.—1717: „Herbathét, *badiant* is küldöttem” (Apor Péter levele. MonIrók 37: 65). A románból való származtatást mind- eddig kétségessé tette, hogy az 1745-i adat egy Pozsonyban megjelent műből való: régebbi jelentkezése az erdélyi Apor Péter családi levelezésében, továbbá, hogy 1762-ben a maroszeői Mátjus István is említi (Diaet. 1: 257: NSz.) a *badiánnak* a románból való magyarázatát erősíti.

esztrenqa 1554.—1546: „az mint az *estrangara* mygen az Joh” (MNy. 39: 155 — Maros-Torda megyéből). Ez az adat kétszeresen is értékes, mivel e révén az eredeti 'fejőkarám' jelentés most már a leszármazott 'juhdezsma' előttről igazolható, továbbá az ejtéskönnyítő szóeleji *e* hang igen korai megléte is bizonyítást nyert.

gostina 'sertésdezsma' 1632.—1630: „az *gosztinát* vagy váltópénzt maga számára vötte volna” (Fogarasz vidéki tanúvallatás szövegében, több ízben is. HERMAN OTTÓ, A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok 210 és kk).

izlot 'pénznem' 1629.—1623: „Lengyelországból egyéb pénzt *ezlót*nál nem hoznak” (TörtT. 1886. 408). Tomşa moldvai fejedelem magyar nyelvű levele a szónak eddig is helyesen feltett vándorlási útját mutatja.

kalák 'nyomravezető díja'. 1678.—1651: E jövevényszavunkkal részletesen foglalkozott SZABÓ T. ATTILA. Cikkének a szerző válogatott tanulmá-

nyainak második kötetében (A szó és az ember. Bukarest 1970.) megjelent átdolgozása korábbi és bőségebb dokumentációt közöl.

kompona 'mérleg' 1716.—1648 Fogaras: „Egy mereő fa *kompana* idest font” (PRODAN: Urbariile Țării Făgărașului. București 1971. 888. E kiadvány az 1600—1650 közötti Fogaras-földi urbáriumokat példaszerű filológiai pontossággal közli, román jövevényszavaink életére számos új és értékes adalékot szolgáltat.).

krinta 'sajtnyomó vályú' 1716.—1638 Fogaras: „Egy *kerenta*” (OL. UC. 68/41 — PRODAN 666) 1638 Mezőörményes: „Egy sajt niomo *crenta*” (OL. UC. 8/24 — a RákGazdÍr 563. lapján a *csenta* téves) 1648 Porumbák: „ket *kilinta*” (PRODAN 880) 1679 Uzdiszentpéter: „*Krinta* auagi Sajt nyomashoz valo . . . tekenő (SZABÓ T. A.: Anyanyelvünk életéből. Bukarest 1969. 263). A fentiek alapján a 17. századi Erdélyben e jövevényszónak meglehetősen elterjedtségével számolhatunk.

kruca 'kereszt' 1742.—1649: „Nem sütteted a'ra uj és idegen formáju *crutsás* lepénykét” (Geleji Katona: Válság titka 3: 857: NSz.) Román szokásról lévén szó, az erdélyi református püspök magát a román szót is átveszi.

livágya 1798 és 1799 Gyarmathi Sámuel — 1795: „A Belényesben levő vidék kertje vagyis *livadája*” (Nyr. 44: 126). Ismét újabb bizonyíték arra, hogy Gyarmathi a maga szavait az élő nyelvből jegyezte fel és nem „úgy találta ki”. Ehhez azt is hozzátehetjük, hogy a szó meglétére további erdélyi adatokat is tartalmaz a nagyszótári gyűjtés: „egy dombon mellyről a' leg-sűrűbb *livágyon* végig lehet látni” (1832 Szalay: Alphonse levelei 15); „Nem tudtam felejteni . . . a *Livadában* a nagy gyümölcsfákat” (1884 Teleki Sándor: Természet után 101). Mindezekben a román *livadá* 'kaszáló'; 'gyümölcskert' jelentkezésével van dolgunk, míg a Bács megyéből közölt *livada* 'vizenyős, mocsaras föld' (Nyr. 33: 585) már nyilván a szerb—horvát *livada* átvétele.

málé 1604.—1600: A szó 'köles' jelentésben megvan már a BrassSzt.-ben (TESz.).

matász 1674.—1599-ből egy kolozsvári harmincadjegyzékből közli SZABÓ T. ATTILA: „10. Veg. *Mataszt*” (MNy. 67: 228). Hasonló jellegű, ugyancsak Kolozsvárról való szövegben 1620-ból: „Egy vegh *Matastul* 2 dr.” (JAKAB: Kolozsvár tört. Okmánytár II., 245). Figyelemre méltó, hogy egy 1701-ből való vámjegyzék szavunkat így említi: „*Matasz* azaz festett gyapot” (Gazd-TörtSze 4: 391, 394). Feltehető, hogy az első adat is ezt a már a magyarban kialakult jelentést mutatja.

oka 'súlymérték, kb. 1,28 kg'. 1643— A szó már 1591-ben előfordul erdélyieknek Konstantinápolyban tett vásárlásai kapcsán (TörtT. 1881. 174 kk.), 1622-től kezdve pedig Bethlen Gábor udvartartásának számadásaiban (Radv.: Udvar. 53, 68, 120; Radv.: Csal. II/2, 68), de mindig törökországi áruk felsorolásakor. Egyéb erdélyi forrásokban is főleg török vonatkozású, de 1620-ból egy kolozsvári vámjegyzékben is szerepel: „Egy *oka* feier fonaltul” (JAKAB: i. m. 245). Úgy gondolom tehát, hogy továbbra is többszörösen átvett műveltségszóként tarthatjuk számon: a közvetlen oszmán-török forráson kívül román közvetítésű is.

róska 'rőt, vörhenyeges' 1799.—1787: „az ilyen *róska* hajat . . . hozatják vala . . . Német Országról” (Mátyus: O és új Diaet. 1: 389: NSz.) 1793: „A házunkat alattomban egy farkas kerülé / 'S *roska* kutyát el-vivé (Szalkay: Pikkó 49: NSz.) 1800: „tsordával laktak ama nagy havasi *róska* egerek” (Nyulas F.: Borvizek 2: 32: NSz.).

szpatár 'román főméltóság' 1657.—1651: „Az *spotár* fia Szaláncziné asszonyom lányát akarja elvenni” (RákGy: Lev. 438) 1653: „az *spotár* maga megfutamodott” (uo. 458).

tejke 'lisztesláda <malomban>' 1765.—1577: Meggondolandó, hogy a KolGl. adata nem e szónak az első előfordulása-e: „*tajka* capsa, ein Kyst, trog oder tesch, vel ein lade” D₄ (NyF. 45: 51).

1.2. Említett tanulmányom megírása óta előkerültek olyan adatok is, amelyek ugyan az eddig ismertnél nem korábbiak, de nem érdektelenek magának a szónak a történetére nézve. Ezek közül közlök néhányat és utalok előző tanulmányomnak a megfelelő helyére.

alacs 'tarka, foltos <állat>' (NyK. 73: 72; **3.11.**) SCHRAM FERENC közli az 1684-i huszti inventáriumból: „Ötöd füre meno fejer homloku s ajaku *alats* vekony kajla barna [ökör]” (MNy. 66: 108). A szónak *alacsonyra* való kiegészítése téves: Huszt vidékéről számos, az állattartással kapcsolatos román elem mutatható ki.

batrin 'öreg, vén' (NyK. 73: 99; **4.555**). Az eddigi két korai, 17—18. századi adathoz most egy Fogarasból származó harmadikat csatolhatunk: 1648 Porumbák: „valami apro harsa kölykekis n. — es egj nehany *batrin* (PRODAN 901).

beszerika 'román templom'. PRODAN kiadványa arról tanúskodik, hogy a 17. század közepe táján e szó a fogarasi közigazgatás nyelvében teljesen bevett volt: 1647: „Ez faluban [= Felsőporumbák] kettő az *Beszerika*” (839), „az *Beszerika* fundussán laknak” (840); 1648: „az *Beszerika* felől valo sövény” (895) „az meg említett *Beszerika*” (uo.). A későbbiek során már inkább környezetfestő—színező elemként él vele Hermányi Dienes (NagyDem. 110, 111, 179), főleg pedig a román eredetű elemeket különös kedvvel alkalmazó Jókai (LXIX, 163; LXXIV, 101: NSz.).

bödööl 'hordócska' (NyK. 73: 84; **4.221**). A 18. századi adatok száma megszerezhető még eggyel: 1796: „Nyertek az Ánglusok . . . 37 *bödööl* puska-pórt” (Merkurius 856: NSz.).

bránista, *branistér* (NyK. 73: 88; **4.252**). A fogarasi közigazgatás e ritka szavaira PRODAN könyvében újabb adatokat találunk, pl. 1637: „szabadságok volt az Udvarbiraknak az *Braynistereket* auagy erdo eörzöket ki küldení” (OL. UC. 14/42—507). HERMAN OTTÓ, aki „A magyar pásztorok nyelvkincese” c. könyvében éppen csak említi e szavakat, az „Előtanulmányok”-ban pontos szövegkörnyezettel idézi őket és így tudjuk meg, hogy a *branista* 'tilalmas erdő'-t jelentett (i. m. 211; ez a jelentése nemcsak a románban, hanem már a szerb—horvátban is: *branište* 'tilalmas erdő').

kaliba (NyK. 73: 70; **2.16**). Az első adatot az Országos Levéltárban sikerült helyhez kötnöm: a gyulafehérvári káptalannak a Hunyad megyei Szálláspatakkal kapcsolatos oklevelében szerepel, így román eredete nem lehet vitás. — Sajnos az OklSz.-ban helymegjelölés nélkül szereplő adatok jó része ma már a szorosabb szóföldrajzi és etimológiai elemzés számára nem értékesíthető, mivel az érintett okmányokat azóta újrarendezték és a megadott jelzet visszakeresésükhöz nem elegendő. Így azután egyes balkáni műveltségyszavak esetében eldönthetetlen, hogy a keleti elemet a szerb—horvát vagy a román közvetítette-e hozzánk. Így van ez a *bumbák* 'pamut' esetében, amelyet KNEZSA a szerb—horvátból magyaráz (SzlJsz. 112), de ugyanez az elem esetleg román úton is átkerülhetett hozzánk (vö. román *bumbac* 'pamut').

muntyán 'havasalföldi bevándorló' (NyK. 73: 95; **4.513**). PRODAN filológiai hitelű szövegkiadása nagy mértékben segít a MAKKAI által átírt vagy kivonatolt fogarasi szövegek nyelvtörténeti értékesítésében, így többek között azt is megtudjuk, hogy szavunk főnévként is, melléknévként is járatos volt, pl. egy 1632-es összeírásban: „Hauasfeüldeből jeött *muntanok*” ~ „jeöueuený *Muntian* olahok” (203). E szó viszonylag késői jelentkezését találjuk SZABÓ T. ATTILA szövegközlésében: 1730 Désfalva: „nem az felesége jószágából valók [az említett jobbágyok] hanem ugyan *muntyánok*” (MNY. 36: 50).

nótin 'egy éves kecske v. juh' (NyK. 73: 82; **4.212**). Az első adattal azonos évből származó újabb adalék Fogarásból: „*Nothin* kos barany . . . *Nothin* berbéczyek . . . *Nothin* bak keczykek” (PRODAN 940).

perpence 'malom forgókövének koronavasa' (NyK. 73: 77; **3.36**). Első két adatunk az OklSz.-ből való, melyek közül csak az első sikerült helyhez kötnöm: ez Kis Küküllő megyéből származó fogalmazványban, malomfelszerelési tárgyak jegyzékében szerepel. A lokalizáció ez esetben is a román eredetet igazolja. PRODAN gyűjteményéből két 17. századi adalékot közölhetek: 1648 Kerca: „Malom . . . Korong vasa, *perpenceje* jok” (850) 1648 Porumbák: „Malomhoz valo *perpencevas*” (887).

szkotár (NyK. 73: 88; **4.252**). A szót a TESz. *oszkotár* alakváltozata alatt tárgyalja és 'pásztor' jelentését helyesen adja meg, bár az akkor rendelkezésre álló adatok alapján a 'juhász' indokoltabb lett volna. PRODAN kiadványából azonban kitűnik, hogy a román 'számadó juhász' jelentésével szemben a magyar *szkotár* 'kondás' is lehet, így 1633-ban Kománán az egyik jobbágy „*diznok skutara*” (307), míg egy másik „*juh skutár*” (309). A magyar szó azonban változatlanul őrzi a románból hozott 'számadó' árnyalatot; erről vall a pár évvel későbbi, 1648-ból való ugyancsak kománai összeírás: „Zthán Mucziat Zkutarsága alatt léveó Juhok” ~ „Weniczei András Zkutarsága alá való diznok” (OL. UC. 10/63b). PRODAN-nál egyébként egy *iszkotár* („jzkotar”) változat is jelentkezik (206).

szokotál 'számol, számít; vél, gondol' (NyK. 73: 88; **4.254**). A NySz. két 17–18. századi adaléka (Szatmárnémeti Mihály, Mikes Törökországi levelek) és a SZABÓ ZOLTÁN közölte 1646-i első jelentkezés mellé még egy korai adat társul: 1789: „panaszolva azt mondja, hogy a' Kelner drágán *szokotálta* az ő költségét” (Andrád S.: Anekdoták 1: 85: NSz.).

vladika 'görög keleti püspök' (NyK. 73: 74; **3.23**). E szó több nyelvből való átvételére már rámutattam; bizonyos azonban, hogy a 17. századi fogarasi előfordulások a románból valók: 1647: „Joraszk *Vladika* levalta volt papsagra” (PRODAN 837) 1648: „Muleta . . . Felesegeteol ha ki el valik f. nro. 12 melinek fele *Wladikae* (uo., 950).

1.3. Helyesbítenem kell már többször említett tanulmányomban szereplő két román jövevényszó első előfordulásának megadott évét. A *szamunca* 'sarj, származék' Cserei Mihály Erdély históriájában jelentkezik. A szerző művét 1709-ben kezdte írni, az 1661. év a történet kezdetének időpontja. A *nyegoc* 'kereskedés' Andrád Sámuel anekdotáiban szerepel, a helyes dátum tehát 1789, nem pedig 1708–10.

2.1. Az alábbiakban olyan román eredetű elemekkel foglalkozom, amelyek előző dolgozatomban nem szerepelnek. Ezek közül elsőnek azokat érintem, amelyeknek a románból való magyarázata általában elfogadott, de a 19. század előtti jelentkezésük cikkem írásakor elkerülte a figyelmemet vagy az

erre vonatkozó adatokat azóta találtam meg, illetve már azóta közölték. Az új adatok bemutatásán túli megjegyzésekre csak akkor térek ki, ha eddigi ismereteinken túlmenően valami újat is tudok mondani.

bába 1792 SzD.²: „*Eggy bába: 10 láb-mérték a' játékban*”. Magára a szóra vö. EtSz., BLÉDY 21, ahol SzD² nem szerepel. Nyilván idetartozik a Domokosról legutóbb feljegyzett *bábázás* 'gyermekjáték labdával' (NyIrK. 7: 278).

bakonyás 'szatócs'. Ezt a Tsz.-ben Nagenyedről közölt szót már SZINNYEI (Nyr. 22: 112), és az ő nyomán, de további adalékokkal bővítve az EtSz. is román jövevényszavaink között tartotta nyilván; sajátos módon BLÉDY nem nyilatkozik róla. Az oszmánliból származó román *băcan* 'szatócs' szónak *băcănie* származéka többek között 'gyarmatáru'-t is jelent (DAcR. 1/1: 408) és nyilván ez jelenteke egy 1744-ből származó erdélyi árszabás végén: „BAKANIÁKRÓL. A magistratus informáltatván az Harminczadosoktól limitatitot tehet” (GazdTörtSzle II., 193). A román szó, végartikulussal *băcănia*, 'szatócsbolt'-ként is járatos. Ilyen értelemben jegyezte fel GÁSPÁR JÁNOS: *bakonya* 'kisbolt, áruszín' (MNYTK. 107: 13) és joggal magyarázta ebből már SZINNYEI előtt is a *bakonyást*. Ez a származék az Erdély számos területére jellemző *a*-zással szintén már a 18. századból kimutatható: „ide 's tová vándorló Markatányofok, *Bakanyás*fok” (MKurir 1789: 576 — MNY. 36: 141). Szavunk GYARMATHI Vocabuláriumában *bakonista* alakban fordul elő, de román eredetét ő is jelzi. A szócsalád ma már kihaltnak tekinthető.

csata 1784 SzD: „*egy tsata juh v. ketske*” (88/160). A 'csorda, falka' jelentésnek a románból való származását a TESz. is lehetőnek tartja, akárcsak BLÉDY; ő azonban a korai adatot nem ismeri. A probléma értékelésére nézve ld. még GÁLDI, Szótír. 45; a *csata* e jelentésének földrajzi elterjedése mindenestre a román jelentéstani hatás mellett szól.

dászkal 'román kántortanító' 1799: „nem edgyesült Görög Valláson levő *Dászkel*” (ErdMúz. 49: 541 — vö. TESz.). Ha a szó nem is került be az irodalmi nyelvbe, környezetfestsó elemként több írónk is használta (példák Arany János, Jókai, Mikszáth, Baksay Sándor műveiből a nagyszótári gyűjtésben). A román *ă* > magyar *e* hanghelyettesítéssel létrejött *dászkel* alak ismét jelentkezik Berde Mária Földindulás c. regényében: „A másik, harmadik, negyedik világozka a papé, *dászkelé*, a Báлинд portáé” (2: 71).

fidé 'száraztészta, laska' 1791: „minden-féle vizes-leveseket ... bolti laskával (*fidé*): NSz. — Az egyetlen előfordulásra és értékelésre vö. GÁLDI: MNY. 34: 45.

gluga 1787: „a' Lacernát ... bőr *glugának* vagy tsuklyának ... mondhatnók” (Mátyus: O és új Diaet. 1: 374: NSz.). A román *glugă* 'csuklya, kámzsa' átvételéből származó szó BLÉDY-nél a *guluga* változat alatt szerepel. Ő csupán az MTsz.-re hivatkozik, azóta azonban nemcsak Mátyus fenti adata került elő, hanem számos egyéb előfordulás a Székelyföldről, Kolozsból, Torda-Aranyosból (ÚMTsz.); két Kolozs megyei községből közli a NyIrK. is (6: 194; 12: 319).

kalarás 'lovas katona'. A román *călăraș* 'ua.' szónak a középkori erdélyi írásbeliségben való előfordulását SZABÓ T. ATTILA említi. Adatokat nem közöl, az én forrásaimban a következő helyeken találtam: 1628: „Az havasalföldi vajdának ... itt találtam Balás Deák uram levelével valami *kalarásit*” (MIKÓ: ErdTörtAd. 1: 248) 1651: „12 napja ma megindult, az vajda izente, *kalarási* vele indulván” (RákGy.: Lev. 434) 1655: „az darabantság, *kalarásság* arra

lakott' (uo. 492). Ez utóbbi példában ugyan már származéka is van, ennek ellenére úgy vélem, hogy inkább a jövevényszó szintjéig el nem jutott idegen szavak csoportjába tartozik.

kopács. A MTsz. két adata alapján szerepel ez a jövevényszó BLÉDY munkájában, azonban ennél sokkal többet tudunk róla. Helynévként már 1360-ban kimutatható Máramarosból: „villas nostras Olachales . . . *Kopacs-falva* . . . vocatas” (MIHÁLYI: Máramarosi diplomák 38), de ez nyilvánvalóan még román helynévadás terméke. Magyar szóként jelenik meg viszont 1792-ben: *Kopáts* 'erdős, bokros hely' (SzD²). A román *copac* 'fa' eléggé széles területen élő *copaci* alakváltozatának átvétele és ez jelentkezik az újabb gyűjtésekben is: *kopacs* 'fa' (Katona, Kolozs m.—Nagy—Faragó: Előbb a tánc 124), „hiszen olyan *kopacs*ba épített ház vót e Jánosfalva” (Körösjánosfalva, Bihar m. NyF. 29: 27). A szó a románból a kárpátukránba is átkerült: *konau* 'vessző, bot' (Csopei 155).

lipitor 'szegény, földhöz ragadt ember'. E kétségtelenül román eredetű szavunknak a 18. századi erdélyi oklevelekben való előfordulását SZABÓ T. ATTILA már régebben is jelezte (MNY. 39: 81), a legújabban azonban gazdag 18—19. századi anyagot közölt (A szó és az ember 232—5). Anyagának értékelésére most nem térek ki.

murga. A szónak több jelentését is közli BLÉDY; viszonylagos elterjedtségét Dél-Erdélyben már az ő forrásai is mutatták. Találunk újabb adalékokat az ÚMTsz. gyűjtésében; 'pejlő' jelentésben Brassó megyéből Apácáról közli MURÁDIN (NyIrK. 4: 163), minket azonban ez alkalommal főként a HOKLSZJ. 1788-ból való adata érdekel: „a Lunguly lova volt szürke szőrű melyet cserélt barna, vagyis *Murga*” (172).

orták 'közös munkát végző társ, cimborá'. E BLÉDYNél nem szereplő jellegzetesen Fekete Körös vidéki tájszóval behatóan foglalkozott VL. DRIMBA (FonDial. 1: 116) és MÁRTON GYULA (NyIrK. 6: 279); a szó korai, 1780-ban történő jelentkezése azonban elkerülte figyelmüket: „Bese Dzsurz és Nán Tógyer egy *ortákságon* és egy kereseten voltanak (Belényes Tjk. I. 63: Nyr. 44: 127). DRIMBA az *ortákoskodik* 'cimborál' alakot (Körösjánosfalva: NyF. 29: 31) magyar továbbképzésnek tartja, nézetem szerint a román visszaható ige *a se ortăci* 'összeáll, társul vkivel; cimborál' (DLR. VII/2, 324) külön átvétele nem kevésbé lehetséges.

pipárka 'fűszerpaprika'. A román *piparcă* 'paprika' a magyarból származó *paprică* és a *piper* 'bors' alakvegyülése. Magyar szóként 1788-ból jelentkezik a Nagyszebenben kiadott harmincad rendtartás szövegében (SZABÓ T. A.: MNY. 20: 139—40), de címszó Gyarmathi Vocabulariumában is. A szóval kapcsolatos irodalom összefoglalása: TAMÁS LAJOS: UngElRum. 593 (*paprică* a.).

purzsa 'apró, göndörszőrű juh, rackaféleség'. E szónak a román *pirj* 'rövid szőrű <juh>'-ból való származását meggyőzően bizonyította PAPP LÁSZLÓ (MNY. 40: 68—70). Magának a juh fajnak a kétlegelős gazdálkodást folytató román pásztorok útján való elterjedését vallja a néprajzos—gazdaságtörténész BALOGH ISTVÁN is (MűvHagy. 3: 213). A *purzsa* korai jelentkezésére mutatok be két adatot a Nagyszótár anyagából: 1792: „a' Duna', Tifza', és Maros' környékin a' sok német juh vagy birke, az oláh *purzsa*, és egyéb juhok mit vétettek?” (MagyHírmondó 2: 490) 1797: „a Muffalos nevű vad juhoknak tsak a' kosoknak van szarvok, az annya juhok pedig *pursák*” (Pethe: Gazda. 198).

szápoly 'ásólapat, ásókapa'. A román *săpoi* 'irtókapa' átvételére és a szónak az összes MA. és PP. kiadásban való meglétére (a latin részekben *ama* alatt) már SIMONYI felhívta a figyelmet (Nyr. 39: 91), de megjegyzése elsikkadt, míg most B. GERGELY PIROSKA Baróti Szabó Dávid szótárírói tevékenységéről írott tanulmányában (StUnBB. 1965/1: 93–103) a szót újra feltárta. Szerepel BARÓTI SZABÓ valamennyi érintett művében, véleményem szerint azonban ó inkább szótári forrásaiból, mintsem az élőnyelvből merítette. Jó volna tudni, hogy az 1604-i MA.-ba honnan került, mivel mindvégig szótári szó maradt; újabb nyelvjárási gyűjtésekből sem került elő.

szárika 'guba; szűr, suba'. 18. századi adatolását a Nagyszótár adaléka teszi lehetővé: 1787: „a Bracekát *szárikának* mondhatnók” (Mátyus: O és új Diaet. 1: 374). Megvan többek között SzD²-ben, továbbá SI.-nél és Gyarmathi Vocabulariumában. BLÉDY mindezeket nem említi és nem vonja ide a Torockóról közölt *cárikó* 'a bányász hátát a vaskő-darabok ellen védő bőrdarab' (Jankó: Torda 199) változatot. Nyilvánvaló, hogy azonos elemről van szó, lehetséges azonban, hogy ez a jelentés már a magyarban alakult ki.

szerecsika 'fehérítésre használt szépitőszér'. A szó román eredetére nézve legutóbb KISS LAJOS nyilatkozott (MNy. 57: 344). Véleményének helyességét és a *szerecsikának* a 18. századi Erdélyben való meglétét ismét Mátyus István művében való előfordulása igazolja: 1792: „mellyet [= a sublimatus Mercurius-t] a' mi fog-fejéritő asszonyaink *Szeretzikának* hívnak” (O és új Diaet. 5: 329: NSz.). A szót az ÚMTsz. kéziratos forrásai többek között Nagybányáról és Debrecenből is közlik.

szlobozia: 1723: „amikor Salyiban *szloboziát* kialtottak volt”; 1757: „be jőne Ngdhoz a *Szlobozija levélért*”. Ezekre nézve vö. SZABÓ T. A.: A szó és az ember 236–7. A magam részéről inkább a két nyelvűség megnyilvánulásainak, mintsem az erdélyi magyar köznyelv elemeinek vélem őket.

zseréb 'pászma'. Ez a jellegzetesen székely tájszó első ízben 1784-ben jelentkezik: „*Kita*: páfzma, seréb” (SzD. 45/117) „*matring*: páfzma, 'zeréb” (uo. 57/56). Ezt követően számos forrásból mutatható ki (SzD², Gyarmathi: Voc., Tsz. stb.) és mind a mai napig számos gyűjtő jegyezte fel (a legutóbbi gyűjtések közül: Ethn. 57: 87, 61: 49; NyIrK. 5: 101, 7: 118 — itt a 160 szál nyilván sajtóhibás, 60 szál helyett). A magyar szónak a románból való származása nem igen lehet kétséges, mivel megvan az arománban és a megleno-románban is (vö. PUȘCARIU: Dacor. 6: 119; arom. *jireágl'e* 'écheveau' PAPA-HAGI Dicț.Ar. 592); esetleg nem a *jirebie*, hanem a *jerebie* alakváltozat (DAcR. 2/2: 29) került át, amelyből az utolsó szótagot birtokjelnek gondolva tévesen elvonták.

2.2. E csoportban olyan szókészletileg elemekről lesz szó, amelyek nyelvünkbe több úton is bekerültek, Erdélyben való előfordulásukban erősen valószínű a román közvetítés. BLÉDYNél csak a *kusztora* szerepel.

hara. E szóval foglalkozó cikkében a TESz. is felveti a részbeni román eredet kérdését. Bizonyosan a románból valónak tarthatjuk az 1676-i *haral* változatot: szóvégi *l*-je miatt ez a törökből nem jöhet, viszont a románban van *haral* is (DAcR. arar a.); román közvetítésre vallanak a későbbi hétfalusi *harály*, *herály* (Nyr. 2: 477, 21: 478) alakok, ezeket ugyanis egy többes számú román *harale*-ből lehet magyarázni (BAKOS: MNy. 66: 182). Az ugyancsak Erdélyből 1622-től jelentkező *harár* adatok (Radv.: Udvar. 53, 67, 153) értékelését bonyolítja, hogy Bethlen Gábor törökországi vásárlásaival kapcsolatosak, így közvetlenül az oszmánliból származhatnak és a már meghonos-

dott *harár* kerül be Bornemissza Anna fejedelemszöny számadáskönyveibe (SZÁDECZKY: Apafi Udv. 224, 241 kk). A későbbi és általánossá vált *hara* kialakulásában talán az azonos fogalmi körbe tartozó és hasonlóan durva, gyengébb minőségű textilneműt jelentő *aba* analogiás hatására is lehet gondolni (vö. még TAMÁS LAJOS véleményét: UngElRum. 441 *horä* a.).

A *kacor* alakváltozatai közül román úton jöttek tartja a TESz. a csángó *koşort-* és a *kucort* (vö. rom. *cosor, cosur* 'kacor, metszőkés'). Bár a kertészkedés és általában véve a földművelés szókincsének a vizsgálatában a művelődéstörténeti megfontolás elsősorban a szláv nyelvekből való kölcsönzés elsődlegessége mellett szól, mégis megvizsgálandónak tartom, hogy az Erdélyben jelentkező korai adatok (így ErdOrszÉml 2: 383, Cal. 955, Gyarmathi: Affinitas — vö. TESz.) esetében a déli szláv m e l l e t t nem kell-e esetleg román hatással is számolni.

A *kocsány*-nyal kapcsolatban a TESz. többszörös — a szlovénból, a szerb-horvátból, a románból és esetleg az oszmán-törökből való — átvételt állapít meg. A szóföldrajzi és jelentéstani tényezők figyelembevételével ezzel az állásfoglalással teljes mértékben egyet lehet érteni, semmi indok sincs arra, hogy a Dunántúlról feljegyzett 'káposztatorzsa', 'kukoricacsó' stb. adatokat ne a déli szláv nyelvekből való külön átvételnek tekintsük. Ami azonban Erdélyt és a Tiszántúlt illeti BALASSA IVÁN véleményéhez csatlakozom, aki szerint e szót „A kukorica terjedési irányának megfelelően a románok közvetítették hozzánk” (Kukorica 107—8). Erdélyből, talán Szatmárból való az első 'a kukorica lemorzsolts csutkája' jelentésű adat (1709: TörtT. 1901. 408); BARÓTI SZABÓ is nyilván saját, székely nyelvjárásából ismerte a *török-buzakotsányt* (SZD²). A magyar *kocsán(y)* és a román *cocean* jelentésköre több mindenben egyezik, a 'kukoricaszár, kukoricatorzsa, káposztatorzsa' jelentések igazi területe az ÚMTsz tanúsága szerint elsősorban Erdély. A köznyelvi jelentés ('a gyümölcs, a virág, a levél szára') azonban — mivel nincs ilyen értelme sem a román, sem a déli szláv nyelvekben — valószínűleg önálló magyar jelentésfejlődés. A nagyszótári dokumentáció alapján úgy tűnik, hogy ez utóbbi jelentés a *kocsány* eredeti elterjedési területén, valahol Szatmár—Bihar vagy a szomszédos vidékeken jelentésátvitellel (a kukorica szára → szőlőgerezd stb. szára — a román szó 'szőlőfürt'-öt is jelent!) alakult ki.

Többszörös átvétellel, Erdélyben a románból került nyelvünkbe a *kusztora*. Saját, székely nyelvjárásából ismerte BARÓTI SZABÓ (SZD² *bütfak* a.), GYARMATHI pedig még román eredetére is ráértett, csak éppen a helyes etimon (*custură*) helyett a *cuřit* 'kés' szóval vetette egybe a Vocabulariumban.

A *lanka* és alakváltozatainak (*lonka, lunka*) eredetét ismét a többszörös etimológia elvének alapján tisztázhatjuk. Bár BLÉDYNél hiányzik a szó, a *lunka* románból való átvételét vallotta az eddigi szövejtő irodalom is, ennek az alaknak a meglétére azonban a TESz.-nél jóval korábbi adalékaink vannak. PRODAN fogarasföldi okmányaiiban 1630 és 1650 között nem is egy ízben fordul elő (192, 483, 693, 874, 949), de nem igen lehet eldönteni, hogy a magyar szövegben előforduló *lunka* román tulajdonnévi jellegű birtoknév-e vagy pedig magyar köznévvé ('víz melletti szántóföld') valóban van-e. Mégis ennek fogható fel a következőben: 1637: „Harmadik helyben az Ifiu Janos *lunkajaban* is negyuen keöbleött” (OL. UC. 14/42 — i. m. 602). Teljesen egyértelmű Kraszna megye 1719-ből kelt Statutumaiiban: „Ide nem értvén az olyan *lunkákat* minéműek, a Hidvégi, Lompérti és Majadi *lunkák*” (Herman: Előtanulmányok 236).

Mi a helyzet a *lonka* és a *lanka* esetében? Itt mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a Dunántúlon csakis szláv hatásról lehet szó, viszont a román *u* > magyar *o* megfelelés alapján az 1389-ből jelentkező máramarosi *Lonkas*, illetve az 1442.-i ugyaninnen való *Lonka* helynevek (MIHÁLYI, i. m. 90, 134) alkalmasint román eredetűek. A 19. és 20. századi székelyföldi és szatmári *lonka*, valamint *a-zó lanka* köznevek (MTsz., SzamSz., ÚMTsz.) kérdésében a legvalószínűbbnek az látszik, hogy a régebbi, szláv hatáshoz egy újabb keletű, második román réteg is járult. Nem vehető figyelembe KNEI ZSA azon megjegyzése, hogy a 'lejtő, meneteles hegyoldal' nem származhat a románból (SzlJsz. 303), mivel a román *luncă* nemcsak folyómenti, hanem a hegy lábánál elterülő, hosszan elnyúló rétet v. kaszálót is jelent (CADE., Şăineanu: Dict. univ.).

szárma 'töltött káposzta'. A végső forrásában oszmán-török szó ebben a formájában elsősorban szerb-horvát közvetítésű; román jövevényként BLÉDY is csak a *szármáli*-val foglalkozik. Mindezek ellenére felvetődik, hogy BARÓTI SZABÓ első kiadásába (*Szárma, fzarma*, töltött káposzta 74/68) vajon nem a saját nyelvjárásából került-e be, annál is inkább, mivel a nagyszótár anyagában — igaz, hogy csak 1898-ból — is található egy székely származású szerző tollából ilyen adat: „előttünk párolgott a tokány, a *szárma*” (DELI: Gyepűn innen 85).

2.3. Befejezésül felvetem néhány olyan, a 19. század előtt jelentkező szónak a románból való magyarázatát, amelyre tudomásom szerint eddig még nem gondoltak, vagy pedig az erre vonatkozó megjegyzés nem talált kellő visszhangra.

deréce 'Veronica beccabunga'. Az első adat: 1690: „Vizi-torma: beccabunga. *Deréczenek* is hívják” (PP: PaxC. 263: NySz.). PÁRIZ PÁPAI szótárai közül csak az 1801-es kiadásba került be a szó, de bejegyezte a maga MA² példányába 1735 táján az erdélyi Béládi István (MNY. 1: 361). Ismerte a *Derétze-fü-t* BENKŐ JÓZSEF, aki azonban román megfelelésként a *brobonic*-ot adta meg (MagyKönyvh. 1783/2: 407). Megvan SzD-nél *derétze*: veronika füve (16/121 — érdekes, hogy SzD²-ből kimaradt!), majd a DebrFüv.-ben a Veronica Beccabunga magyar neveként (I, 65). Innen származhat a növény mai szaknyelvi *deréceveronika* neve is. Megjegyzem még, hogy valószínűleg ide tartozik a MTsz.-nek a Székelyföldről jelzett *geréc* 'nagy recés levelű vadburján' adata is (A *d* ~ *g* váltakozásra vö. *dránica* ~ *gránica*, *duvad* ~ *quvad* stb.). A szófejtő irodalom (ÉtSz., KNEI ZSA: SzlJsz. 625) a *deréce* eredetét mindeddig nem tudta kielégítően tisztázni; végső forrásában nyilván szláv és azonos a MTsz.-ben Vas, Zala és Somogy megyékből adatolt *derézde*-vel. BORZA román növényosztótára a Veronica beccabunga hivatalos neveként a *bobornic*-ot közli, de a növény egyéb nevei között *drefel* is szerepel. Ez önmagában még nem bizonyíték a *deréce* románból való átvételére, hiszen elvileg a fordított út is feltehető, viszont van BORZÁNÁL egy csaknem azonos alakú *dreje* elem is, ami többféle növényt is jelöl, így többek között ez a 'Lysimachia nummularia' szaknyelvi neve. Úgy gondolom tehát, hogy a *drefel* elem a román szókincsbe eléggé beágyazottnak tekinthető ahhoz, hogy a magyar *deréce* ebből könnyen magyarázható. Hangtanilag különösebb nehézség nincs: a szókezdő mássalhangzó-torlódás elkerülésére ejtéskönnyítő oldóhangot iktattak be, a szóvégi *-l* — ha ugyan nem *dreje* alakkal kell számolnunk — pedig sép számú *-ce* végű szavunk analógiás hatására lekoptott.

kununál 'összead, esket'. A román *a cununa* 'ua.' (< lat. *coronare*) átvétele csak három 17—18. századi forrásban jelentkezik. Elsőként a fogaras-földi urbáriumokban találtam meg a bírságok felsorolásában: 1632: „Fele-segetől ha el ualik *cononalt* ember f. 12 Ha penigh *cononalatlan* ualik el f. 6” (OL. UC. 14/38 — PRODAN 198; ugyanez a szöveg 1637-ből és 1640-ből: OL. UC. 14/42 — PRODAN 496, ill. 14/48—706). Használja a szót önéletírásában Kemény János fejedelem is, „az ki *ununálja*, azaz *copulálja*” (294 — nyilván hallotta valahol a román szót, de tévesen a latin *unushoz* kapcsolta). Stilisztikai elemként fordul elő Hermányi Dienesnél: „azon este mátkásította el, és véle *cununaltatott* is” (NagyDem. 163; ld. még 176). A magyar szókinsnek valóságos elemévé sohasem vált, de figyelemre méltó a fogarasi közigazgatás nyelvébe való behatolása.

östör '1. disznóparéj; *Amaranthus* 2. libatop; *Chenopodium*'. Ez a növénynevén igen korán jelentkezik (1395 k. BesztSzj.: *bletanum* : *ester*) és biztosan látszó, déli szláv etimon kínálkozik (keleti szerb vagy bolgár *štir* 'Amaranthus' KNEZSA SzlJsz. 365), úgy hogy az újabb szófejtő irodalom nem vette figyelembe BENKŐ JÓZSEF véleményét, aki híres Nomenclatura-ja második részében az *Ester-parej*-t a román *Stir mik* (sic!)-kel vetette össze (MagyKönyvh. 1783/2: 428). Az *Amaranthus* növénynevezés román szaknyelvi elnevezése kétségtelenül a szlávól származó *štir* (BORZA). Ami a magyar *ester* ~ *ister* ~ *östört* illeti, a BesztSzj.-ben való megjelenése óta folyamatosan adatolható (erre nézve vö. KNEZSA i. h.). Az adatok szövegdrajzi vizsgálata arról tanúskodik, hogy főleg Erdélyben terjedt el: erdélyi glossza a 15—16. század fordulójáról (MNY. 21: 140), KolG1., idevonható MA. és PP. is, továbbá Nadányi János kertészeti műve (NySz.), Benkő József maga is erdélyi és a DebrFüv.-höz is valószínűleg ő közvetítette a szót; végül figyelemre méltónak tartom, hogy a legutóbbi két adat: *esterburján* (Réty, Háromszék m: MNY. 4: 31), ill. *esterparéj* (Hortobágy: ÚMTsz.—Déri M. V. 51) szintén a Tiszától keletre jelentkezik. A románból való magyarázat ellen szól az *östör* végső forrásban szláv volta és a BesztSzj.-ben való megléte. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy számos szláv eredetű szót a románság közvetített hozzánk, továbbá, hogy a BesztSzj.-nél alig tíz évvel későbbre tehető SchlSzj.-ben — ahol különben *ister* alakban szintén előfordul — már szerepel a *csobán* és a *katrinca* is. A BesztSzj. keletkezési helyéről legfeljebb csak annyit tudunk, hogy ez valamely hazai német város lehetett (MELICH: MNY. 17: 40—1), ilyen azonban Erdélyben is akad. Fejtegetéseimmel nem kívánom kétségbe vonni, hogy szavunkat kö z v e t l e n ü l i s átvehettük a szlávól; úgy gondolom azonban, hogy a román közvetítés sem zárható ki.

pisztrícgomba 'Polyporus squamosus'. Ennek az ehető gombának a neve első ízben a 16. század végén Erdélyben jelenik meg (Radv.: Szak. 221). Ismeri a 18. században a marossszéki Mátyus István (O és új Diaet. II., 480: NSz.), Benkő József pedig régebbi latin nevét is megadja (MagyKönyvh. 1873/1: 432). Tőlük vehette át Földi (Magy. fűvésztud. 56: NSz.), majd a DebrFüv.-ben a 'Boletus' terminus hatására az eddigi *pisztrícgomba* helyett *pisztríc tinoru* van. Itt meg kell jegyezni, hogy e korban a Polyporus fajt még nem különítették el a Boletus-tól, viszont nyilván a DebrFüv.-nek tulajdonítható, hogy maga a *pisztríc* elem bekerült a növénytani terminológiába. CSAPODY—PRISZTER Magyar növénynevek szótára című művében a Polyporus squamosus rendszertani neveként ismét a *pisztrícgomba* szerepel. Népnyelvi gyűjtésekből számos adat jelentkezik a Székelyföldről, a *pisztríc* mellett *peszteric gomba*

(Tsz.), *pisztiric-nákó* (MNY. 38: 386), *pisztridzgomba* (NyIrK. 3: 114, 10: 345) alakban is járatos. A rendelkezésünkre álló adatokból azt is tudjuk, hogy fán v. fatőkén, főleg bükkfán termő gombáról van szó.

A végső forrásában vele azonos eredetű *peszterke* szavunkkal foglalkozva KNEJZSA is említi a *pisztirecet*, sőt a felsorakoztatott szláv gombanevek között egy azonos jelentésű orosz *necmpéy* is szerepel nála (SzlJsz. 419). Tekintettel azonban arra, hogy az ukránból egy megfelelő jelentésű és alakú szó nem mutatható ki, a székely szónak közvetlenül valamely szláv nyelvből való származtatása nem megnyugtató. A szóföldrajz és ilyen eredetű gombaneveink (*hiriba*, *pitonka*, *pitárka*) alapján szavunk román eredete is feltehető. A szláv *pbstrcco*-nek meg is van a román megfelelője *pestrif*, *pistriř* 'tarka', sőt van egy *burete pestrif* (tkp. 'tarka gomba') elem is. BORZA növényesztára ezt három goq Ξ a nevéként is közli, jelent többek között egy fülókefélélt is (Collybia esculenta). A Collybia és Polyporus faj sok hasonló tulajdonsággal rendelkezik: mindkettőnek vannak fatőkén termő és ehető tagjai. A névcseréhez és a románból való magyarázathoz ez már fogódzót is nyújtana, a két gomba alakja azonban eléggé különbözik. A magam részéről másra gondolok: ha az oroszban nyilvánvalóan a gomba külalakja alapján jött létre a már említett *necmpéy* elnevezés, a tőle függetlenül, de hasonló szemléleti alapon kialakult román *burete pestrif*, népnyelvi *burete pistriř* román gombanév a Polyporus squamosus megnevezésére is szolgálhatott — nincs kizárva, hogy ilyen jelentése is van —, és ez került át a magyarba. Mivel ezt a gombát mind a magyarban, mind a románban azonos megformáltságú összetétel jelöli, a részfordítással történt átvétel is könnyen feltehető.

turbuk. E szóval, eredetével és a vele kapcsolatos kérdésekkel részletesen foglalkozott H. SCHUCHARDT (Nyr. 29: 56—65). Cikke ma is sok figyelemre méltót tartalmaz, így az a következtetése, hogy a szó nem lehet szláv. Így nyilatkozik a legújabban a HASz. a szerb-horvát *třbok*, *třbuk* szó idegen voltáról (XVIII., 563), továbbá VASMERNak is az a nézete, hogy az orosz *морѣано* 'Störstange', *морѣамб* 'Fische mit der Störstange treiben' nem szláv eredetűek (RussEtWb. III., 123). A fentiek alapján úgy tűnik, hogy a szerb-horvát szó való a magyarból, nem pedig fordítva, amint a MTsz. Keszthelyről közölt *turbuk* adata alapján KNEJZSA vélte (SzlJsz. 536). Valószínűnek látszik továbbá, hogy a Dnyeszter alsó folyása mentén élő ukrán *мерѣык*, *мырѣык* 'nyeles meritőháló' (Hrinčenko IV., 255, 296), a főleg a Duna torkolatvidékén használatos román *třboc*, *třbog*, *tărăbuc* 'egyfajta meritőháló' (CADE.) átvétele, csak az a bökkenő, hogy magának a román szónak az eredete tisztázatlan. Mindezt előre kellett bocsátani, hogy a magyar „co[n]tus — *torbok*” (SchlSszj. 825) szlávól való magyarázatát kizárhassuk. Ez a *torbok* vagy *turbuk* alkalmasint nem 'csáklya', hanem 'a vizet halászáshoz felkavaró zurbolófa' (vö. *turbukló* 'Störstange' PPB, a NySz. *turbukol* címszavát, továbbá SzD²-ben „*turbukol*ni... *turbukolo*-fa, mellyel élnek a halászatkor” *butykázni* a.). Szavunk azonban jelentett hálót már a régiségben is: „exceptis duabus recijs qui vulgo *Turbok* et lesdw halo dicuntur” (1537 Háromszék: NéprÉrt. 2: 12). Ilyen nevű keresőhálót a Feketeügy vidékén a 20. század elején is ismertek (NéprÉrt. 3: 162, 4: 222). Nem lehet független mindettől a román *tărăbuc*-kal feltűnő hangbeli egyezést mutató, Viskről (Máramaros) feljegyzett *terebuga* 'az eresztőhálón az islégből kötött öregszemű két szélső rész' (Herman: HalK. II., 833).

Milyen eredetű hát ez a szócsalád? Szláv nem lehet; SCHUCHARDT ilyen irányú célzásai ellenére nem valószínűsíthető, hogy egy kifejezetten népi fog-

lalkozás szavai a középlatinból kerültek volna át. SCHUCHARDTTal szemben továbbra is fennáll a belső keletkezés lehetősége — én ehhez nem tudok hozzászólni —, de a románnal való egybevetés nem látszik terméketlennek. A SchlSzj. nem mentes a román hatástól, az időrendben második 1537-i jelentkezés Háromszékből való és a NySz. adatai is Erdélyből való tovaterjedéséről tanúskodnak. Igaz, hogy Pázmánynál is megjelenik, az ő nyelvében azonban ez erdélyi emlék is lehet, Faludi pedig tőle tanulta. A nagyon kései Balatonvidéki megjelenést esetleg avval magyarázhatjuk, hogy az ország keleti területeiről áttelepített halászhajók vitték magukkal. A román *tîrboc* > magyar *torbok* (SchlSzj.) tökéletes hangtani megfelelést mutat, nem okoz problémát a *tîrbuc* > *terebuga* sem. A szókezdet későbbi alakulására nyilvánvalóan a magyar *túr*, *turkál* hatott. A románból való magyarázatot azonban véglegesnek a magam részéről is csak akkor tarthatom, ha tisztázódik magának a román szónak az eredete; román elemeknek a magyar halászat szókinésében való megléte azonban egyáltalán nem példátlan (*marázsa*, több halmév; román közvetítésűeknek és csak végső forrásukban tartom szlávznak a *cserkáló* < r. *cercală* és *csorpák* < r. *ciorpac* hálónéveket is).

3.1. Jelen írásom első részében 26 már előző dolgozatomban is szereplő jövevényszavunk történetére vonatkozó újabb adalékokat mutattam be. Ezeknek egy része az illető szó koraiabb jelentkezését igazolja, így 16. századi román jövevényeink közé sorolható a *matász* és talán a *tejke* is. Az eddiginél egy századdal előbből, most már a 17. századból ismerjük *kompona*, *krinta*, *krucsa* szavainkat; a *krinta* már ez időben is eléggé elterjedtnek tűnik.

3.2. A második részben 28 szókészlettel foglalkoztam. Ezekről előző dolgozatomban nem volt szó, mivel annak megírása idején a 19. század előtti adatok elkerülték figyelmemet, másrészt románból való vagy legalábbis román közvetítésű kölcsönzésekre is csak később gondoltam. Ezek révén a magyar nyelv régebbi román jövevényszavairól alkotott kép bizonyos tekintetekben gazdagabbá válik. Ha fejtegetéseim helytállónak bizonyulnak, további három elemmel szaporodik 15. és 16. századi román jövevényeink száma: *östör*, *turbuk*, ill. *pisztríc*. Fogalmi köri hovatarozása révén igen figyelemre méltó a *szápoly* 'irtókapa' korai megjelenése (MA. 1604). Ezt követi a 17. század első feléből a szintén a földműveléssel kapcsolatos *bunka* (1637 Fogaras) és két másik, de inkább idegen szónak tekintendő elem: 1628: *kalarás*, 1632: *kununál*. A 17. századból jelentkezik még a *harár* (1676) és a *deréce* (1690). Négy további szavunk adathozható a következő fél századról: 1709: *kocsány*, 1723: *szlobozia*, 1732: *lipitor*, 1744: *bakonya*. A jelen cikkünkben tárgyalt többi szó a 18. század utolsó 20 évéből való; különösen értékes forrásnak bizonyult BARÓTI SZABÓ DÁVID: hat szavunkat nemcsak, hogy elsőnek szótározta, de elsőnek jegyezte is le: *bába*, *csata*, *szárma*, *zseréb* (SzD), *kopács*, *kuszlóra* (SzD²).

4.1. Fogalomköri hovatarozásukat tekintve ezek a szavak a már ismert csoportokba tagolhatók, legfeljebb a megoszlás belső arányai módosulnak, hiszen a legjellemzőbb román jövevényszavak tárgyalására már előzőleg kerítettem sort. Így is akad azonban közöttük az *á l l a t t e n y e s z t é s* és a juhtartás körébe tartozó elem. Ezek közül szélesebb területen, a Tiszántúlon és a Duna—Tisza közén is ismeretes a *purzsa*, egy rackafaj szaknyelvívé vált neve. A többi itt említhető elem már nem lépte túl a szorosabb értelemben

vett Erdély, főleg pedig a Székelyföld határát. Román pásztorok ruhadarabjai-ként ismerte meg a magyarság *szárika* és *gluga* szavainkat; a szövés-fonás, a gyapjúfeldolgozás köréből való a *zseréb*. Ide tartozik még a *murga*, amely elsősorban színnév lehetett és csak azután szolgált sötét pej színű állatok megnevezésére, továbbá a *csata* 'nyáj, falka' értelemben való használata.

4.2. A néprajzzal kapcsolatos szóképzleti elemek számát növeli a *szárma* és a *szerecsika*. A *szárma* ételnév Erdélyben valószínűleg a románból való. A *szerecsika* a román és a szerb nők nevezetes szépítőszere. Ez a román szó átkerült a szerb-horvátba is; nem lehetetlen, hogy ez a nyelv közvetítette az Alföld déli területein (Békés, Csongrád); a Bácskában ez szinte bizonyosra vehető. Erdélyből a román szó Debrecenbe is eljutott. A románság vallási terminológiájából két újabb elem jelentkezik: a *kunúnál* 'esket' csak szórványos és átmeneti jellegű, a kántortanítót jelentő *dászkállal* azonban környezetfestés céljából több klasszikus írónk is él. A *szárma* és *szerecsika* ma is járatos tájszavak, ilyen az Erdély több pontjáról jelentkező *kusztora* is. A 19. század előtről eddig is ismertünk a halászat szókincsébe tartozó román elemeket (*marázsa*, *platyika*), de ezeket jóval megelőzi a *turbuk*. Új szint jelent a gyermekjátékok körébe tartozó *bába* 'lyuk, illetve mérték egy labdajátékban'. Ez a ma is élő tájszó az első, amelyet a szókincsnek ebben a rétegében a román-ságtól vettünk át; a 19. században az ilyen elemek száma is megszaporodik.

4.3. Tovább bővíthető a személyeket jelölő főnevek száma: *lipitor*, *kalarás*, *orták*. A 17—18. századi oklevelekben a lakosság legszegényebb rétegét jelöli a *lipitor*; a szó — ha elvétve is — de később is felbukkan. Ma is élő Fekete Körös vidéki tájszó az *orták*. A *kalarást* a román fejedelemségek katonai szervezetével kapcsolatos idegen szónak tekintem.

4.4. Román eredetű növénynevek közül az *östör* még abban az esetben is a legelső közé tartozik, ha legrégebbi adatait közvetlen déli szláv kölcsönzésnek tekintjük. A Debreceni Fűvészkönyvből kerülhetett be a növénytani szakterminusok sorába a székely *pisztricgomba* 'Polyporus squamosus' és az erdélyi *deréce*, pontosabban a *deréceveronika* 'Veronica beccabunga' összetétel. Eredeti, a románból származó jelentéseiben járatos Erdélyben és a vele szomszédos területeken a *kocsány*; ez a szó a köznyelvbe is bekerült, de köznyelvi '(növény)szár' jelentése már önálló magyar élete során alakult ki.

4.5. A most tárgyalt elemek között akad a földműveléssel és a mezőgazdasággal kapcsolatos is. Ide sorolható a tájszó szintjén maradt, de ma is élő *kopács* 'fa; fás, erdős hely' és a legújabb gyűjtésekből is adathozható *lunka* 'víz menti szántóföld; termékeny folyóvölgy stb.'. A *lunka* változat bekerült az irodalmi nyelvbe is, de idevezető útja, és hogy ez keletről vagy a Dunántúlról terjedt-e el, még további vizsgálatokat igényel. Egyelőre csak szótári szóként ismerjük az irtókapát jelentő *szápolyt*. A földművelés szerszámainak nevei között is akadnak ugyan a románból átvett elemek, pl. *furkoly* 'villa' (BLÉDY), *hülréc*, *hillec* (< rom. *hírleț* — Nyr. 18: 176; NyIrK. 5: 83), *szepeliga* 'talajlazító, porhanyító kapa' (< rom. *săpăligă* — ÚMTsz.), de ezek a szápolyval szemben meglehetősen késői keletűek.

4.6. Valamennyi eddig említett fogalmi körtől elüt és vele nem is azonos természetű a *kereskedelem* nyelve, úgy tűnik azonban, hogy román jövevényszavaink művelődéstörténeti vizsgálatában erre is figyelemmel kell lenni. Nem szóltam erről előző dolgozatomban, pedig az ott tárgyalt elemek közül

nem is egy (*izlot, kantár, oka*; *kilim, matász, muszuly* — vö. NyK. 73: 106, 108—10) a Balkán félszigetről és a román fejedelemségekből Erdélybe irányuló kereskedelem révén került be nyelvünkbe. E műveltségzavakhoz csatlakozik a *bakonya* ~ *bakonyás* és a *hara* (az oszmán-törökre mennek vissza ezek is), továbbá a visszakölesőzésnek is tekinthető *pipárka*. A több úton is nyelvünkbe került *hara* széles területen járatos, az újabb forrásokból már nem jelentkező *bakonyás* nem jutott túl Erdély határán, a *pipárka* csak szórványként értékelhető.

5. A most tárgyalt jövevényszók elterjedtsége és rétegződése a következőkben összegezhető:

környezetfestő-hangulati elemként szerepel a szépirodalom nyelvében a *dászkál*;

köznyelvi szóvá vált a *kocsány*;

szaknyelvi terminus a *deréceveronika*, a *pisztricgomba* és a *purzsa*;

Erdélyen túl is ismeretes a *hara*, az *östör*, a *szerecsika* és a *turbuk*;

erdélyi tájszavak: *bába* (a labdázásban), *csata* 'nyáj, falka', *gluga*, *kopács*, *kusztora*, *lunka*, *murga*, *orták*, *szárika*, *szárma*, *zseréb*; ma már kihaltnak tekinthető a *bakonyás* és a *lipitor*;

csak szótári forrásból mutatható ki a *szápoly*;

szórvány jellegű a *pipárka*;

az idegen szó szintjén maradtak: *fidé*, *kalarás*, *kununál*, *szlobozia*.

BAKOS FERENC

Nouvelles contributions à l'histoire des anciens éléments roumains du hongrois

L'article reprend le sujet déjà traité sur les colonnes de la même revue (cf. NyK. 73: 65—111). D'une part, l'auteur donne des nouvelles datations concernant 26 emprunts roumains dont il s'est occupé dans l'étude mentionnée, puis, réparti dans trois groupes, il analyse 28 autres éléments lexicaux. L'origine roumaine des mots qui constituent le premier groupe est généralement reconnue: il ne s'agit que de relever leur existence déjà avant le 19e siècle. La deuxième série comporte des éléments qui sont entrés dans le lexique hongrois, parmi d'autres, par une filière roumaine (*hara* 'étoffe de poil rude', *kocsány* 'tige de maïs; rafle', *kusztora* 'eustache', *lunka*, *lunka* 'lot de terre près d'un cours d'eau; versant', *szárma* 'feuille de chou farcie'. Enfin, l'auteur essaie à démontrer la provenance roumaine de *deréce* 'véronique', *kununál* 'unir des fiancés', *östör* 'amarante; chénopode', *pisztric* 'sorte de champignon: *Polyporus squamosus*', *turbuk* 'sorte d'engin de pêche'. L'article donne les classements chronologique et sémantique des mots présentés pour terminer par l'analyse de leur aire de propagation géographique et sociale.

FERENC BAKOS